

Vergeefs.

De sfeer in Elten en omgeving is vanaf begin 1949 gespannen. Wat gaat er gebeuren als die *Holländer* straks komen? Een kleine honderd inwoners die tijdens de oorlog heulden met de nationaalsocialisten wachtten de komst van de Nederlanders niet af. Uit angst voor wraakzuchtige afrekeningen laadden zij hun huisraad op karren of in vrachtwagens en vluchtten dieper Duitsland in. Maar liefst zeshonderd Eltenaren bleken in het bezit van een Nederlands paspoort. Zij waren al Nederlander. 'Papieren Hollanders' wel te verstaan, die zich zo goed aan de Duitse taal en cultuur hadden aangepast dat sommigen alleen van Eltenaren verschilden door het heimelijk bezit van twee paspoorten, het bewijs van een dubbelleven en tevens een sterk staaltje geografisch opportunisme.

Om zes uur 's morgens op de ochtend van 23 april 1949 stapten mannen van de 'Afbakeningscommissie' van Rijkswaterstaat op laarzen de grens over om op de plek tussen Elten en Emmerich aan de hand van een tekening oranje landmeterstokken met de hoofdletter N in de grond te plaatsen. De rood-witte vlaggetjes feestelijk in top. Toen het *Sperrgebiet* was afgebakend verzamelde zich aan de grens van Babberich een klein leger van militaire politie, Britse soldaten, douanebeambten en mannen van de marechaussee. De pantserwagens bleven achter toen om twaalf uur onder aanvoering van dr. A. Blaauboer, landdrost van Elten, een kleine colonne Duitsland binnenmarcheerde, gevolgd door jeeps van de marechaussee, vrachtwagens en een bus met journalisten. Daarachter reden honderden douaneambtenaren op de fiets Elten binnen.

Een nagenoeg gemoedelijke overname, die de Eltenaren zwijzaam en gelaten ondergingen op een dronken man na die krijghaftig het Duitse volkslied aanhief en door enkele omstanders een huis werd binnengetrokken. Enig militair vertoon was gepast en gewenst, want omgekeerd waagden de Nederlanders zich op hun

beurt tussen de Duitsers. Daarom ‘standen sogar einige Panzerwagen vom Typ Otter bereit, um im Ernstfall einzugreifen.’ Wie moest nu bang zijn voor wie?

Er hoefde niet te worden ingegrepen. De Duitsers ondergingen de overname onzeker, verbaasd en met een zekere ergernis, omdat Elten met zoveel machtsvertoon werd ‘besetzt’. Toch ook keken de Eltenaren toe met een bepaalde nieuwsgierigheid, in gelaten afwachting van wat er ging gebeuren.

Een kwartier na de inname was het marktplein van Elten veranderd in een roerige massa van honderden mensen waar auto’s zich traag doorheen wurmden. Mannen, vrouwen, jongens en meisjes die zwijgzaam en afwachtend toekeken. Daar waren ze dan eindelijk. Zo zagen ze er dus uit, die Hollanders in uniform. Steeds meer Eltenaren stroomden samen rond het *Rathaus*. Jong en oud. Handen op de rug. Staand naast een hoge fiets. Een jongen met één bil op het fietszadel steunt met een voet op de straat. Een vrouw draagt een kind op de arm en knijpt haar ogen samen tegen de zon die doorbreekt als landdrost Blaauboer (in uniform) naast de Britse officier J.S. Collings (in driedelig slobberpak) naar het *Rathaus* loopt om de overdracht te tekenen.

Op straathoeken worden de ‘*Straßenschilder und Briefkästen*’ vervangen door Nederlandse bewegwijzering met de afstanden in kilometers aan de blauw witte palen van de ANWB (Lobith 3,5 Zevenaar 9,1 Arnhem 22 – Hoog Elten 1,2 Emmerik 7,7 Düsseldorf 110) en knalrode Hollandse brievenbussen. Op dergelijke plekken op straat, op driesprongen en kruispunten ziet Elten er onder de heldere voorjaarslucht zowaar ineens heel Nederlands uit, al blijven de huizen en de winkelatalages in de Kloosterstraat en de Schmidtstraat in hun uitstraling onmiskenbaar Duits. Buiten het dorp bezetten de douanebeambten de nieuwe grenskantoren op de weg naar Lobith en Hüthum. De slagbomen staan recht overeind en wijzen de zonnige lentehemel in.

Er heerste een opgewonden stemming onder de douanejongens, die zich onder een frisse zon verzamelden voor het kazernegebouw in Lobith. Rook dwarrelde als slingers boven de hoofden, steeg op en loste op in het blauw. In het gebouw ging een deur open. Nog een haal van de sigaret die vervolgens op de grond werd gegooid en onder een zware schoen werd uitgetrapt.

‘Heren,’ riep een man in burger. ‘Mag ik u verzoeken.’

De groep verdween onder gemompel, gelach en geroffel van schoenen door de deuropening in het gebouw. Het geluid van stemmen zwol aan in de hoge gang.

‘Kom binnen,’ nodigde grensontvanger Verkerk zijn mannen uit. Toen iedereen zat, nam Verkerk het woord.

‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid,’ begon Verkerk alsof hij de Churchill van de lage landen was. ‘Zo begint *Mei* van de dichter Herman Gorter. Ik moest aan deze regel denken nu er in onze dienst het een en ander gaat veranderen. Het zal jullie niet zijn ontgaan dat de grens op 23 april een stukje is opgeschoven. Daarmee is de inham met een oppervlak van 19,5 km² bij Nederland gekomen. Elten, dat midden in het gebied ligt, heet vanaf nu Drostambt Elten. Ik wil jullie erop wijzen dat de annexatie een voorlopig karakter heeft. Vandaar dat jullie officieel worden gedetacheerd. De grens is rechtgetrokken en ingekort van twintig tot vijf kilometer. Dat maakt de grenscontrole een stuk eenvoudiger.’

Eenvoudiger? dacht Jaap. Het probleem was niet de lengte van de grens, maar de regelgeving: de wetten, de regels, het gedoe met pasjes en vergunningen.

‘De B8 wordt de belangrijkste verbindingsweg tussen Nederland en Duitsland,’ vervolgde Verkerk. ‘De grensposten Beek en Babberich worden opgeheven, en iedereen die daar op kantoor of in de velddienst zit, wordt op nieuwe grensposten ingezet. Wat het grenskantoor Elten betreft: naast mijn persoontje en mijn plaatsvervanger Pouwels komt daar zes man van Babberich in dienst plus Steutgers uit Zevenaar en Bommer uit ’s-Heerenberg. Grens-

post Lobith blijft bestaan in verband met de in- en uitvoer langs de Rijn.’

Verkerk liet een stilte vallen. Jaap zag de rivier voor zich. De schepen.

‘Jullie zullen begrijpen dat deze annexatie voor de Duitsers in dit gebied, gevoelig ligt. Ook hún wonden van de Tweede Wereldoorlog zijn nog vers. Het is dan ook van het grootste belang dat jullie je gereserveerd tegenover hen opstellen, zonder machtsvertoon of enige vorm van intimidatie.’

Er werd gegniffeld alsof Verkerk een vies woord had uitgesproken.

‘Is er iets?’ vroeg Verkerk verstoord.

‘Wat is intimidatie?’ riep iemand.

‘Bangmakerij,’ zei Verkerk. ‘Zijn er nog meer vragen?’

Weer een hand. ‘Zeg het maar,’ zei Verkerk

‘U zegt: voorlopig. Hoe lang gaat die detachering duren?’

‘Geen idee,’ zei Verkerk. ‘Ga er maar van uit dat ze dit hele gedoe niet voor een paar maanden in gang zetten.’

‘Dat wordt verhuizen,’ riep er een.

‘Of fietsen,’ merkte een ander op. ‘We krijgen de Eltenberg erbij. Een bergetappe als training voor de Tour de France.’

‘Tweeëntachtig meter. Wat je een berg noemt!’

Jean Robic, Gino Bartali, Fausto Coppi, Ferdinand Kübler, de mooie Hugo Koblet. Mannen van staal. Op foto’s in *de Volkskrant* had Jaap zijn helden zien fietsen. In bloedstollende sportverslagen had hij meegeleefd met hun zwoegen, zweten en zegevieren. Hij had ze op het asfalt zien liggen, zien huilen. Mannen die boven zichzelf uitstegen, werden aanbeden, bewonderd, omringd door vrouwen. De Witte Dame van Fausto Coppi. De krant stond vol met prachtige verhalen. Als hij die etappeverslagen las, fietste hij over de kasseien in België, op de hete bergflanken van de Pyreneeën of in de groene heuvels rond San Remo. Hij kroop in de huid

van de renner die demarreerde, voorop lag, of in de afdaling in een ravijn stortte.

Al enige tijd dacht hij erover een radio te kopen. In de etalage aan de Oude Doetinchemseweg stond er een voor f 250,-. Anderhalf keer zijn maandsalaris. Maar hij kon het betalen, dat ding van Philips met glanzende ombouwkast, links de aan-en-uitknop waarmee je het volume kon regelen en rechts een grijze knop om de zenderwijzer naar de juiste golflengte te draaien. In de boog van het glas waren de namen van Europese stations te lezen als København, Finnmark, Hilversum I, Brussel II, Kuopio, Reykjavik, Moskva. De namen van zenders, de golflengte om op af te stemmen. Programma's over politiek, muziek, hoorspelen, de oudejaarsconferentie. Na de amusementsprogramma's volgde voor de AVRO de boekbespreking van P.H. Ritter jr., voor de VARA had je het 'socialistisch commentaar' van Klaas Voskuil, en later, vanaf 1956, op zondagmiddag een uur lang in AVRO's Radiojournaal het politiek commentaar van G.B.J. Hiltermann, voetbalwedstrijden met het commentaar van Jan Hollander en adembenemende verslagen van de bergetappes in de Tour de France. De radio was nog meer dan de krant een medium om te ontsnappen aan de dagelijkse regelmaat van ordners, wetboeken en pasjes. Hij kocht er een en er ging een wereld voor hem open. Een wereld van opinies, standpunten, argumenten. Hij luisterde gretig naar alle commentaren en citeerde er enkele onder collega's op het werk, tijdens een kaartavond thuis of in het café. Hij leerde namen en standpunten kennen van politici. Wist de namen van voetballers en wielrenners en hun glorieuze overwinning of nederlaag. Het beslissende schot, de verlossende kopbal. Hij las en luisterde, lachte en ergerde zich en oordeelde wat volgens hem juist of wijs was, belachelijk of verwerpelijk. Geen twijfel. Hij steunde op zekerheden, zoals hij zich in zijn werk gesteund wist door wat wettelijk verboden was en wat werd toegestaan. Zo waren de regels. Daar hield hij zich aan. Dat gaf hem houvast, al was hij het niet met alle regels eens.

‘Heren,’ zei Verkerk met enige stemverheffing. ‘Mag ik nog even.’ Het gelach verstomde. ‘Als je weet hoe de grenscorrectie door onze Duitse vrienden wordt genoemd, beseffen jullie misschien nog beter hoe zij tegen de nieuwe situatie aankijken. In de *Rheinische Post* wordt gesproken van Operation Superklau. Alsof Nederland is uitgegroeid tot een wereldmacht.’

Geroezemoes. Iemand merkte iets op over een adelaar.

‘Landjepik, zouden wij zeggen. Maar het gebeurt met toestemming en onder gezag van de geallieerde landen. De meeste Duitsers weten dat wij slechts uitvoeren wat van hoger hand is beslist. Zij willen er net als wij het beste van maken. Onder hen leeft geen animositeit.’ Hij zweeg en keek het lokaal rond. ‘Onderlinge vijandelijke gevoelens,’ zei hij. ‘Ik vertaal het maar even voor degenen die zich door dit moeilijke woord geïntimideerd voelen.’

Gegniffel.

‘Trek je niks aan van de pamfletten,’ vervolgde Verkerk zijn verhaal. ‘In Elten zijn *Flugblätter*, pamfletten, verspreid. “Elten ruft um Hilfe! Elten ruft die Demokratie!” Stemmingmakerij van enkele oproerkraaiers die Elten bij de heimat willen houden, Nederlanders beschouwen als de *Feindmacht*, en het *Deutschtum* propagieren. Je zult er meer staaltjes van tegenkomen. Laat je er niet door van de wijs brengen. Zoals ik al zei: de annexatie, of grenscorrectie – dat klinkt vriendelijker – is een internationaal democratisch genomen besluit.’

Verkerk had uit het hoofd gesproken. In de korte stilte die hij liet vallen, boog hij zich over zijn tafel en las iets van een stuk papier om zich vervolgens opnieuw tot zijn gehoor te richten.

‘Op 7 mei zullen de oude grenzen worden opengesteld. Tegen die tijd zullen de winkels met Nederlandse artikelen zijn bevoorrad. Artikelen die goedkoper zijn dan in Duitsland. En dan heb ik het over koffie, boter, textiel, chocola en tabak. Er wordt een grote toeristenstroom naar Elten verwacht. Zeker als het zulk

weer blijft. Ik las in de *Westdeutsche Rundschau* dat ze een *Kaffee- und Schokoladen-Invasion* verwachten.’

Gelach.

‘Dus maak je borst maar nat. Heren, het is afgelopen met het luie leventje. De grenscontrole gaat nu echt beginnen.’

Na het inleidende praatje van Verkerk kregen de mannen nadere instructies over het verstrekken van grenspassen (voor maar liefst dertig gulden) aan Duitsers die door de nieuwe grens plotseling van hun familie waren gescheiden. Dat geld zou – in ieder geval door de Eltenaren – snel en meer dan ruimschoots worden terugverdiend.

Anna was opnieuw in het ziekenhuis opgenomen. Deze keer in Doetinchem. Ze lag er al weken. Geelzucht, constateerden de artsen. De lever, of de galblaas. Wat was deze keer de oorzaak van haar ziekte? Wat was er nu weer mis? Was het toch het nieuwe leven buiten Noord-Holland? Jaap had nooit iets van heimwee gemerkt. Geen klacht, geen enkele wanklank was van haar lippen gekomen. Of was dat het juist? Hield ze alles binnen? Onmogelijk.

Jaap dacht er niet te veel over na. Daar had hij het trouwens te druk voor. Elke dag reed hij op de fiets naar het ziekenhuis in Doetinchem. Zestien kilometer heen en zestien kilometer terug. En elke dag fietste hij tussen 's-Heerenberg en het grenskantoor Elten aan het riviertje de Wild heen en weer. Bijna vijftig kilometer per dag. Korte etappes. Ongewild was hij zelf een wielrenner geworden. Vier, vijf, zes weken reed hij zijn eigen Tour. Een renner in uniform op een degelijke dienstfiets die hem een onderhoudsvergoeding van vier gulden per maand opleverde.

Het fietsen brak hem uiteindelijk op naast de dagelijkse achtuurdiensten en studeren in de avonduren. Hij wilde zijn aanstelling in Elten intrekken.

‘Ik begrijp dat het niet makkelijk voor je is,’ zei Verkerk tijdens het onderhoud dat Jaap had aangevraagd. ‘Zeker nu je vrouw in

het ziekenhuis ligt. Maar ik ga ervan uit dat het een tijdelijke situatie is.' Een periode 'met een voorlopig karakter', herinnerde Jaap zich de eerdere toespraak van Verkerk over de annexatie. 'Je bent op de goede weg,' zei Verkerk. 'Ik zou me door deze tegenslag niet uit het veld laten slaan. Bovendien is het niet het juiste moment om een stap te nemen die grote gevolgen zal hebben voor je toekomst.'

Hij heeft gelijk, wist Jaap.

'Dus, Bommer,' zei Verkerk met nadruk. 'Nog even de tanden op elkaar.' Geduld, wachten, later. Daar waren ze weer, de grote drie. Geen overhaaste beslissing nemen waar hij spijt van zou krijgen.

Zijn gemoed was opgeklaard toen hij van Elten naar 's-Heerenberg fietste. De hemel, het landschap, de wereld leek lichter van kleur. Hij kneep in de handvatten van het stuur, boog voorover en zette stevig aan. Daar ging hij: Gino Bartali die aan de voet van de eerste berg onmiddellijk demarreerde en iedereen achter zich liet.